

Hvidbog for Natura 2000-handleplan 2022-2027 for N184 Hammeren og Slotslyngen

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	2
2. Liste med indkomne hørings svar	3
3. Indkomne hørings svar og myndighedsfordeling.....	3
4. Miljøstyrelsen og Bornholms Regionskommunes bemærkninger til hørings svar 3	
5. Myndighedernes egne redaktionelle tilpasninger.....	7
6. Bilag med kopi af hørings svar.....	9

1. Indledning

Natura 2000-handleplanen beskriver indsatser, som skal sikre og forbedre vilkårene for de arter og naturtyper, der er udpeget i Natura 2000-området. Natura 2000-handleplanen er en sammenskrivning af de kommunale Natura 2000-handleplaner og Natura 2000-skovhandleplanerne udarbejdet af Miljøstyrelsen.

Denne hvidbog indeholder Miljøstyrelsens og Bornholms Regionskommune bemærkninger til de indkomne hørings svar.

Natura 2000-handleplanen har været i høring i perioden 9. februar til 5. april 2024.

Der er i høringsperioden indkommet 4 hørings svar til denne handleplan.

I hvidbogen er en oversigt over indkomne hørings svar og hvilke myndigheder, der har bemærket på hvilke dele af hørings svarene. Endvidere præsenteres uddrag af de enkelte hørings svar med myndighedernes bemærkninger. Bemærkninger, der medfører ændringer i handleplanen er ligeledes markeret.

De indsendte hørings svar fremgår af bilag.

2. Liste med indkomne hørings svar

Nedenstående liste viser indkomne hørings svar til den samlede Natura 2000-handleplan.

Offentlige myndigheder
Miljøstyrelsen
Forsvarsministeriet, Ejendomsstyrelsen
Foreninger/organisationer
DOF-Bornholm
DN-Bornholm

3. Indkomne hørings svar og myndighedsfordeling

Nedenstående liste viser uddrag af hørings svar og det er markeret med x hvilke/hvilken myndighed, der kommer med bemærkning til hørings svaret.

Afsender af hørings svar	Myndighed som afgiver bemærkninger til hørings svarene	
	Miljøstyrelsen	Bornholms Regionskommune
Miljøstyrelsen		X
Forsvarsministeriet, Ejendomsstyrelsen		X
DOF-Bornholm	X	
DN-Bornholm	X	X

4. Miljøstyrelsen og Bornholms Regionskommunes bemærkninger til hørings svar

Myndighederne angiver her bemærkninger til de indkomne hørings svar. Det er den myndighed, som er ansvarlig for de respektive arealer og arter i Natura 2000-området, som kommer med bemærkning.

Det angives i svaret, hvis det fører til ændringer i Natura 2000-handleplanen. Dette er markeret med fed skrift under myndighedernes bemærkninger.

I nedenstående skema ses uddrag/opsummering af hørings svar og Miljøstyrelsens og Bornholms Regionskommunes bemærkninger hertil.

Uddrag af hørings svar	Bemærkninger
Miljøstyrelsen ønsker en sproglig ændring i afsnit om frivillighed.	Bornholms Regionskommune bemærker: <i>Bornholms Regionskommune tilretter teksten i afsnittet fra 'Projekterne gennemføres ved frivillige aftaler' til 'Det forventes, at Natura 2000-handleplanerne kan gennemføres ad frivillighedens vej'. Det pågældende hørings svar giver således anledning til en mindre ændring i Natura 2000-handleplanen for N184.</i>
Forsvarets ejendomsstyrelse ønsker at blive inddraget, hvis der planlægges indsatser for hydrologi på og omkring Forsvarsministeriets arealer.	Bornholms Regionskommune bemærker: <i>Det fremgår af handleplanen, at 'Kommunen og Miljøstyrelsen vil i hvert enkelt tilfælde sørge for, at relevante interessenter bliver inddraget.' Herunder vil Forsvarets ejendomsstyrelse også blive inddraget, hvor det måtte være relevant. <i>Det skal bemærkes, at ca. 95 % af dette Natura 2000-område er statsejet og forvaltes af Naturstyrelsen. Indsatser på</i></i>

	<p>statens arealer fremgår af Naturstyrelsens Natura 2000-plejeplaner, som findes her: Naturstyrelsens hjemmeside. Forsvarets Ejendomsstyrelse opfordres til også at rette henvendelse til Naturstyrelsen Bornholm.</p> <p>Det pågældende høringssvar giver ikke anledning til ændring af Natura 2000-handleplanen for N184.</p>
<p>DOF Bornholm savner en formuleret hensigt om også at styrke beskyttelse af den mere almene natur, som ikke er på udpegningsgrundlaget, herunder en række mere almindeligt forekommer arter af fugle som bl.a. musvåge, duehøg, spurvehøg, trane, rødrygget tornskade, tornsanger, tornirisk m.fl. Det foreslås derfor, at der i handleplanen indføres formuleringer om også at tage hensyn til mere almen natur, i overensstemmelse med Habitatvejledningen fra 2020.</p>	<p>Miljøstyrelsen bemærker: <i>Natura 2000-handleplanen gælder udelukkende for naturtyper, arter og fugle på Natura 2000-områdets udpegningsgrundlag. Handleplanen bidrager dog ligeledes til at sikre andre arter og naturtyper i området gennem en generel sikring og forbedring af områdets naturværdier. De nævnte arter af fugle er ikke en del af udpegningsgrundlaget for området og er derfor ikke nævnt i Natura 2000-handleplanen.</i></p> <p><i>For habitatområderne er det udelukkende arter på habitatdirektivets bilag II og naturtyper på habitatdirektivets bilag I, der kan indgå i områdernes udpegningsgrundlag, mens det for fuglebeskyttelsesområderne er fugle, der fremgår af fuglebeskyttelsesdirektivets artikel 4 stk. 1 (yngle- og trækfuglearter omfattet af direktivets bilag 1) og artikel 4, stk. 2 (regelmæssigt tilbagevendende trækfugle samt visse forekomster af ynglefugle, som ikke er opført i bilag 1). Hvilke naturtyper, arter og fugle, der optræder på de enkelte områders udpegningsgrundlag, beror på en række kriterier, der er beskrevet på Miljøstyrelsens hjemmeside.</i></p> <p><i>Danmark er ifølge habitatdirektivet forpligtet til at iværksætte de nødvendige foranstaltninger for at sikre eller genoprette en gunstig bevaringsstatus for de naturtyper og arter, som direktivet omfatter. Indsatser målrettet naturtyper, arter og fugle på udpegningsgrundlaget, er samtidig med til at understøtte en lang række mere almindeligt forekommende arter.</i></p> <p>Det pågældende høringssvar giver ikke anledning til ændring af Natura 2000-handleplanen for N184.</p>
<p>DN Bornholm savner konkrete tiltag bl.a. for, at planerne lever op til kravet om at være så konkrete, at deres gennemførelse kan vurderes. Savner bl.a. svar på følgende spørgsmål: Hvorledes sikres en mere naturnær drift? Hvorledes sikres en mere hensigtsmæssig (naturlig) hydrologi? Hvilken indsats planlægges for at forbedre naturtilstanden af områder, der ikke er i god tilstand? Hvorledes sikres beskyttelse af særlig følsomme dyre- og plantearter?</p>	<p>Miljøstyrelsen bemærker: <i>Det er korrekt, at handleplanen skal være så konkret, at dens gennemførelse kan vurderes. Det skal dog understreges, at handleplanen ikke må foregribe det præcise indhold af de aftaler eller afgørelser, der træffes i forhold til den enkelte lodsejer i forbindelse med gennemførelsen af handleplanen.</i></p> <p><i>Handleplanmyndighedernes opgørelse af behov for indsats fremgår af handleplanens afsnit 4. Det skal bemærkes, at ca. 95 % af området er statsejet og forvaltes af Naturstyrelsen. Indsatser på statens arealer fremgår af Naturstyrelsens Natura 2000-plejeplaner, som findes her: Naturstyrelsens hjemmeside.</i></p>

	<p>Bornholms Regionskommune bemærker: <i>Som Miljøstyrelsen bemærker, så fremgår behovet for indsatser og hermed de planlagte indsatser af handleplanens afsnit 4. I afsnit 4 i denne handleplan indgår kun indsatser for et mindre areal med skovnaturtyper og for én sø. Dette skyldes, at resten af de kortlagte habitatnaturtyper og levesteder for arter er beliggende på statens arealer og forvaltes af Naturstyrelsen. Offentlige lodsejere, som ejer arealer i Natura 2000-området, kan vælge at gennemføre Natura 2000-planen direkte i egne planer for forvaltningsindsatser. Der udarbejdes ikke handleplan for de offentlige lodsejeres arealer, hvor de selv udarbejder planer for forvaltningsindsatser, hvorfor data fra deres arealer ikke indgår i selve handleplanen men kun fremgår som resumé i bilag 1. Indsatser på statens arealer fremgår af Naturstyrelsens Natura 2000-plejeplaner, som findes her: Naturstyrelsens hjemmeside</i></p> <p><i>Der er i Natura 2000-planen ingen områdespecifikke retningslinjer for arter på udpegningsgrundlaget og dermed ikke krav om nogen specifikke artsplejetiltag udover tiltag for naturtyper.</i></p> <p>Det pågældende høringssvar giver ikke anledning til ændring af Natura 2000-handleplanen for N184.</p>
<p>DN Bornholm bemærker, at der bør være en afvejning mellem benyttelse og beskyttelse – det er vigtigt, at handleplaner indeholder indsatser for at sikre, at den rekreative udnyttelse ikke overskrider tålegrænserne.</p>	<p>Miljøstyrelsen bemærker: <i>Miljøstyrelsen kan oplyse, at bestemmelser omkring færdselsrestriktioner ikke reguleres via Natura 2000-planlægningen, men via bestemmelserne i Bekendtgørelse af lov om jagt og vildtforvaltning. Miljøstyrelsen reviderer løbende bestemmelserne for vildtreservater med henblik på at forbedre beskyttelsen af bl.a. fugle i forhold til forstyrrelser.</i></p> <p><i>Offentlighedens adgang til naturen reguleres i øvrigt af naturbeskyttelseslovens kapitel 4 samt adgangs-bekendtgørelsen. Vejledning om adgangsreglerne kan ses på Miljøstyrelsens hjemmeside.</i></p> <p><i>Myndighederne skal desuden sikre en grundlæggende beskyttelse af udpegningsgrundlaget bl.a. ved at vurdere planer og projekter i henhold til de regler, der fremgår af habitatdirektivets artikel 6, stk. 3.</i></p> <p>Det pågældende høringssvar giver ikke anledning til ændring af Natura 2000-handleplanen for N184.</p>
<p>DN Bornholm bemærker, at handleplanerne skal forholde sig konkret til græsningstryk for at hindre overgræsning og anbefaler helårsgræsning med heste, kvæg og geder og evt. i mindre grad får.</p>	<p>Bornholms Regionskommune bemærker: <i>Handleplanen skal være så konkret, at dens gennemførelse kan vurderes. Det skal dog understreges, at handleplanen ikke må foregribe det præcise indhold af de aftaler eller afgørelser, der træffes i forhold til den enkelte lodsejer i forbindelse med gennemførelsen af handleplanen.</i></p>

	<p>Græsningstryk og valg af dyr til afgræsning kan derfor ikke reguleres gennem handleplanen.</p> <p>Endvidere er Bornholms Regionskommune ikke handleplanmyndighed for nogen kortlagte arealer med afgræsning i dette område. Ca. 95 % af området er statsejet og forvaltes af Naturstyrelsen. Offentlige lodsejere, som ejer arealer i Natura 2000-området, kan vælge at gennemføre Natura 2000-planen direkte i egne planer for forvaltningsindsatser. Der udarbejdes ikke handleplan for de offentlige lodsejeres arealer, hvor de selv udarbejder planer for forvaltningsindsatser, hvorfor data fra deres arealer ikke indgår i selve handleplanen men kun fremgår som resumé i bilag 1. Indsatser på statens arealer fremgår af Naturstyrelsens Natura 2000-plejeplaner, som findes her: Naturstyrelsens hjemmeside</p> <p>DN Bornholm opfordres til eventuelt at rette sin henvendelse direkte til Naturstyrelsen Bornholm.</p> <p>Det pågældende høringssvar giver ikke anledning til ændring af Natura 2000-handleplanen for N184.</p>
<p>DN Bornholm savner konkrete målbare indsatser. Særligt for hedearealer og vandrefalken.</p>	<p>Bornholms Regionskommune bemærker:</p> <p>Miljøstyrelsen har i Natura 2000-planen fastlagt det indsatsprogram, som der er fokus på i den pågældende planperiode. Miljøstyrelsen prioriterer fra planperiode til planperiode hvilke indsatser, der skal indgå. I den gældende planperiode er det områdespecifikke indsatsprogram for dette Natura 2000-område 184 følgende:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Der gennemføres en grundlæggende indsats på hedearealer med henblik på forbedring af naturtilstanden. 2. Urørt skov (permanent ophør af drift m.v.) kan være en mulighed af hensyn til naturtyper og tilknyttede arter og fugle. Ved udlæg til urørt skov skal der tages hensyn til levesteder for særligt følsomme arter <p>I indsatsprogrammet for den gældende planperiode er der således ikke krav om nogen specifik indsats for vandrefalken, men der er en konkret retningslinje for hedearealer.</p> <p>Som beskrevet ovenfor, er ca. 95 % af området statsejet og forvaltes af Naturstyrelsen, som gennemfører Natura 2000-planen direkte i egne planer for forvaltningsindsatser. Der udarbejdes ikke handleplan for de offentlige lodsejeres arealer, hvor de selv udarbejder planer for forvaltningsindsatser. Arealer med hede findes i Natura 2000-området kun på Naturstyrelsens arealer. Indsatser på hedearealer er således ikke beskrevet i selve handleplanen. Indsatser på statens arealer fremgår af Naturstyrelsens Natura 2000-plejeplaner, som findes her: Naturstyrelsens hjemmeside.</p>

	<p><i>Et resumé af plejeplanen for N184 fremgår i bilag 1.</i></p> <p><i>Bornholms Regionskommune har suppleret teksten i afsnit 4 med følgende:</i></p> <p><i>'Det er en del af indsatsprogrammet, at der skal gennemføres en grundlæggende indsats på hedearealer. Der er i området ikke nogen privatejede hedearealer, idet hedearealer i området alene er kortlagt på Naturstyrelsens areal. Indsatser for hedearealer fremgår derfor ikke af handleplanen men alene af Bilag 1.'</i></p> <p><i>Det pågældende hørings svar giver anledning til en teksttilføjelse i Natura 2000-handleplanen for N184, men det ændrer ikke ved nogen konklusioner eller planlagte indsatser.</i></p>
--	--

5. Myndighedernes egne redaktionelle tilpasninger

Miljøstyrelsen er i høringsperioden blevet opmærksom på nogle mindre korrekturrettelser i udkastet til Natura 2000-handleplanen, som er rettet i den endelige version af Natura 2000-handleplanen. Rettelserne fremgår af nedenstående.

Baggrund. Tredje afsnit, s. 6:

Nuværende tekst:

"... Miljøstyrelsen er ansvarlig for at udarbejde en skovhandleplan for de skovbevoksede, fredskovspligtige Natura 2000-arealer med skovhabitatnatur inklusiv arealer nævnt i skovlovens §28 (herfra omtalt som skovbevoksede, fredskovspligtige arealer). **Der skal gennemføres en planlægning hvert 12. år, som rammer denne planperiode.** Miljøstyrelsen er ansvarlig for, at indsatserne på de skovbevoksede, fredskovspligtige arealer gennemføres inden udgangen af år 2033."

Skal ændres til:

"... Miljøstyrelsen er ansvarlig for at udarbejde en skovhandleplan for de skovbevoksede, fredskovspligtige Natura 2000-arealer med skovhabitatnatur inklusiv arealer nævnt i skovlovens §28 (herfra omtalt som skovbevoksede, fredskovspligtige arealer). **Der skal gennemføres en planlægning hvert 12. år. Den aktuelle planperiode er 2022-2033.** Miljøstyrelsen er ansvarlig for, at indsatserne på de skovbevoksede, fredskovspligtige arealer gennemføres inden udgangen af år 2033."

Baggrund. Afsnit 2.1. Den lovmæssige ramme, s. 6:

Nuværende tekst:

- naturbeskyttelsesloven (lovbekendtgørelsen nr. 1392 af 2. oktober 2022)

Skal ændres til:

- naturbeskyttelsesloven (lovbekendtgørelsen nr. 1392 af 4. oktober 2022)

Indsatser fordelt på aktører. Afsnit 5. Tabel 7: Fordeling af naturtypearealer på aktører:

Mindre korrektioner af arealstørrelser for Naturstyrelsens arealer, så der er overensstemmelse med Naturstyrelsens egen plejeplan, som ses i Bilag 1.

6. Bilag med kopi af hørings svar

Hørings svar fra Miljøstyrelsen i forbindelse med offentlig høring af Natura 2000-handleplaner

Til Bornholms Regionskommune

Miljøstyrelsen har gennemlæst 6 udkast til Natura 2000-handleplaner og sender hermed vores hørings svar vedhæftet denne mail.

Der er vedhæftet individuelle hørings svar til N186, N188 og N210.

Til Natura 2000-handleplanerne N184, N187 og N213 har Miljøstyrelsen kun en enkelt kommentar, som er enslydende for alle 3 Natura 2000-handleplaner.

Det drejer sig om en sproglig ændring i afsnit 7 omkring frivillighed, for at imødekomme lovgivningen. Miljøstyrelsen henviser til formuleringen af sætningen om frivillighed i afsnit 7, hvor det ikke fremgår tydeligt, at der er andre muligheder end frivillige aftaler, hvorfor der er brug for at justere sætningen. Miljøstyrelsen ønsker som medudgiver af Natura 2000-handleplan N184 at sætningen specificeres yderligere fx. ved at tilføje "som udgangspunkt" og dermed skrive "Projekterne gennemføres som udgangspunkt ved frivillige aftaler...". Kommunen kan vælge et tilsvarende ordvalg til de andre planer - så længe det indikerer, at der som lovgivningen dikterer, kan anvendes andet end frivillighed.

Begrundelsen er, at de kommunale Natura 2000-handleplaner er udarbejdet i medfør af Miljømålslovens § 37 a, hvorefter kommunalbestyrelsen udarbejder en handleplan til gennemførelse af Natura 2000-planen inden for kommunens geografiske område på land og for den kystnære del af vanddistriktet. Ifølge Miljømålslovens § 46 a, stk. 4, skal kommunalbestyrelsen sikre gennemførelse af en vedtaget handleplan. Naturbeskyttelsesloven understøtter det med §§19-19d. Kommunalbestyrelsen er dermed forpligtet til at gennemføre Natura 2000-planen, også hvis det skulle vise sig, at de fornødne frivillige lodsejraftaler ikke kan indgås. Den kommunale handleplan må derfor ikke rejse tvivl om, hvorvidt kommunalbestyrelsen er indstillet på at opfylde sine forpligtelser.

Høringsvar fra Ejendomsstyrelsen, Forsvarsministeriet på Natura 2000-handleplan N184 og N186

Hermed høringssvar fra Ejendomsstyrelsen på Natura 2000-handleplan N184 Hammeren og Slotslyngen, samt N186 Almindingen, Ølene og Paradisbakkerne til Bornholms Regionskommune.

Forsvarsministeriet lejer arealer inden for Natura 2000-området N184 og N186. Såfremt der påtænkes iværksat specifikke indsatser angående hydrologi på og omkring Forsvarsministeriets arealer, ønsker Ejendomsstyrelsens at blive inddraget. Dette med henblik på, at sikre at tiltagene ikke påvirker den operative brug af terrænerne negativt.

Natura 2000-område Forsvarsministeriets arealer

<i>Natura 2000-område</i>	<i>Forsvarsministeriets arealer</i>
N184	Signalstation Hammeren Depot Hammeren Kystudkigsstation Hammerodde
N186	Depot Almindingen Depot Nydam Operationsområde Almindingen Flyvestation Bornholm

Det er afgørende at Forsvarsministeriets depoter har minimum 2 funktionelle adgangsveje, hvilket problematiseres hvis der sker vandstandshævning eller hegning.

Høringsvar fra DOF Bornholm til handleplaner for Natura2000 områderne 184 Hammeren og Slotslyngen og 186 Almindingen, Ølene og Paradisbakkerne. Sidstnævnte er samtidig fuglebeskyttelsesområde.

Det er vores indtryk, at der gøres en stor og god indsats for at bevare og styrke naturhabitattyper og udpegningsarter i de to områder, og det er vi meget glade for.

Til gengæld savner vi en formuleret hensigt om også at styrke beskyttelse af den mere almene natur, som ikke er på udpegningsgrundlaget for områderne. Særlige forstyrrelsesfølsomme arter er bl.a. Musvåger, duehøge, spurvehøge, traner m.fl., som kan fortrænges, hvis områder udlægges til større sportsanlæg som f.eks. mountainbikebaner.

Større sportsarrangementer i yngletiden, som foregår uden for stier, kan også ødelægge årets ynglesucces for en række andre arter, bl.a. rødrygget tornskade, tornsanger, tornirisk og mange andre forholdsvis almindelige arter. Fuglene er vant til færdsel på stierne, men regner med relativt uforstyrrethed uden for stierne.

Vi mener derfor, at der i handleplanerne bør indføres formuleringer om også at tage hensyn til mere almen natur, i overensstemmelse med Habitatvejledningen fra 2020, hvad enten det vedrører lysåben eller skovnatur.

Høringsvar fra Danmarks Naturfredningsforening (DN) Bornholm om udkast til handleplaner for Natura 2000-områder på Bornholm

I det følgende vil DN Bornholm først komme med generelle bemærkninger til handleplanerne og derefter kommentere nogle af planerne konkret.

Generelt

Overordnede målsætninger

DN Bornholm ønsker, at vores natur forvaltes med et klart mål om at give de videst mulige rammer for en vild natur, der med naturlige processer, dynamikker og balance sikrer en høj biodiversitet. Vi bifalder derfor de overordnede målsætninger for forvaltningen af Natura 2000-områderne på Bornholm. Her kan særligt fremhæves:

Fokus på mere naturlige processer og naturens robusthed:

- Mere naturnær forvaltning med fokus på at sikre sammenhæng i naturen og mere naturlige dynamikker;
- Mere urørt skov;
- Mere sammenhængende natur.

Sikring og forbedring af tilstanden af eksisterende natur og levesteder:

- Naturpleje af plejekrævende arealer;
- Udlægning af forstyrrelsesfrie zoner.

Konkrete handlinger til opfyldelse af planerne

Generelt savner vi dog mere konkrete tiltag i handleplanerne for at sikre ovenstående hensyn og for, at planerne lever op til kravet om at være så konkrete, at deres gennemførelse kan vurderes. Med vage formuleringer bidrager handleplanerne i flere tilfælde ikke til meget udover, hvad der allerede står som målsætninger i selve Natura 2000-planerne. Vi savner navnlig svar på følgende spørgsmål:

- Hvorledes sikres en mere naturnær drift?
- Hvorledes sikres en mere hensigtsmæssig (naturlig) hydrologi?
- Hvilken indsats planlægges for at forbedre naturtilstanden af områder, der ikke er i god tilstand?
- Hvorledes sikres beskyttelse af særlig følsomme dyre- og plantearter?

Naturpleje ved afgræsning

Fokus på mere naturlige processer og naturens robustheder et vigtigt hovedformål med indsatsen i Natura 2000-områderne. Den særlig følsomme type naturpleje, som dette kræver gennem f.eks. lavt græsningstryk, er dog ikke noget handleplanerne forholder sig til.

Ved visuel observation kan man på Bornholm se Natura 2000-arealer, der i sommermånederne fremstår tydeligt nedgræsset af får og med beskeden vækst af blomstrende urter, hvilket er en

hindring for naturlige processer og høj artsrigdom. En ny rapport fra Aarhus Universitet viser, at mange naturarealer græsses for hårdt, og at dette går ud over plantediversiteten, hvilket sandsynligvis også påvirker diversiteten af bl.a. insekter. (Nye resultater tyder på, at dyr 'overgræsser' i områder med følsomme planter (au.dk)). DN Bornholm mener derfor, at handleplanerne bør forholde sig konkret til om og i givet fald med hvilket tryk græsning skal finde sted for at opfylde målsætningerne for områderne.

Afvejning mellem benyttelse og beskyttelse

Det er en kendt sag, at Bornholms natur er en kæmpe attraktion for både fastboende og gæster. Blandt de mest attraktive naturområder er netop Natura 2000-områderne Hammerknuden/Slotslyngen, Almindingen og Dueodde. DN Bornholm er helt med på, at folks ønske om at færdes i naturen kombineret med god formidling om den, er afgørende for opbakningen til de beskyttende tiltag. Vi anerkender, at BRK har gjort meget godt i forhold til både at skaffe adgang til og formidle naturen.

Men det er også en kendt sag, at naturen i nogle tilfælde lider overlast af den stigende efterspørgsel, der følger af stadig flere turister på øen og stadig flere slags outdoor-aktiviteter. Netop fordi flere af Natura 2000-områderne er publikum-hotspots er det vigtigt, at deres handleplaner indeholder indsatser for at sikre, at den rekreative udnyttelse ikke overskrider tålegrænserne.

Konkrete handleplaner

Hammeren og Slotslyngen

Planen hører blandt dem som savner konkrete målbare indsatser. Udover de generelle mangler omtalt ovenfor, savner vi svar på, hvilken indsats, der planlægges for at forbedre naturtilstanden af områdets hedearealer. Det fremgår heller ikke, hvordan man vil sikretilstedeværelsen af den meget sjældne vandrefalk som tilsyneladende endnu ikke er blevet overvåget, selvom udpegningen af området fandt sted allerede i 2018.

De ovennævnte bemærkninger om græsningstryk gælder i særlig grad Hammeren og Slotslyngen. Vi mener, at områderne bør afgræsses med et klart mål om at skabe høj biodiversitet og efter principperne som kendetegner f.eks. Molslaboratoriet og de rammer, der lægges op til i forvaltningen af de kommende naturnationalparker. De væsentligste principper, der i dag er solidt understøttet af viden fra rewilding projekter i hele Europa, er:

- Dyreholdere skal sikre helårsgræsning på arealerne med et passende græsningstryk, der sikrer at arealerne fremstår som en mosaik med arealer, der endnu ikke synligt er afgræsset, når sommeren går på hæld. Først når foråret kommer skal hele arealet fremstå afgræsset.
- Valg af dyrearter til afgræsning er afgørende for biodiversitet. Her bør alt overvejende bruges heste, kvæg og geder. Får bør kun bruges i meget begrænset omfang. Får kan indgå i samgræsning med fx kvæg, heste og geder i et lavt antal eller til græsning i efteråret, men bør aldrig være dominerende i naturforvaltningen pga. deres fødevalg. Får æder gerne planter med en let bitter smag, som findes i mange af de urter, der undgås af kvæg. I det hele taget foretrækker får urter frem for græs og æder deres blade og blomsterstande og hæmmer dermed mange urters overlevelse. Fåregræsning resulterer derfor i en mere græsdomineret og artsfattig vegetation.